

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник
Кам'янець-Подільська міська організація Національної Співки Краєзнавців України

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

АРХЕОЛОГІЯ & ФОРТИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ

**V Всеукраїнська науково-практична конференція
приурочена
125-й річниці заснування Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника**

Кам'янець-Подільський
2015

УДК 902.2:623.1](477.43)(063)
ББК 63.4(4Укр33)+68.516.121
А 87

**Рекомендовано до друку науково-методичною радою Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника
(протокол № 9 від 21.09.2015 р.)**

Рецензенти:

- С.В. Терський**, доктор історичних наук, професор Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка», провідний науковий працівник
Львівського історичного музею
- Л.І. Виногородська**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології
НАН України, член ICOMOS

Редакційна колегія:

- В.С. Травінський**, директор Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника
(відповідальний редактор)
- Н.М. Рибчак**, завідувач організаційного відділу Кам'янець-Подільського державного історичного
музею-заповідника
- І.О. Старенький**, молодший науковий співробітник Кам'янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника, начальник постійно діючої археологічної експедиції
«Кам'янець» ДП ОАСУ «Подільська археологія»
- А.Ф. Гуцал**, доцент кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін
Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка
- О.Б. Комарніцький**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-
Подільського національного університету ім. І. Огієнка, голова Кам'янець-Подільського
міського осередку Національної спілки краєзнавців України
- О.Л. Баженов**, кандидат історичних наук, доцент кафедри архівознавства, спеціальних історичних та
правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка
- О.Д. Могилов**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології
НАН України
- Б.С. Строць**, кандидат історичних наук, директор ДП «Подільська археологія» ДП «Науково-
дослідний центр» «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України
- А.Б. Задорожнюк**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського
національного університету ім. І. Огієнка

«Археологія & Фортифікація України». Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної
конференції / [редкол.: В.С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута»,
2015. – 324 с.

ISBN 978-966-2771-76-3

Видання розраховане на науковців, працівників музейної сфери, викладачів суспільних дисциплін і
студентів.

Усі опубліковані в збірнику матеріали подаються в авторській редакції. За достовірність наведених
даних та посилок несе відповідальність автор публікації.

Позиція редакції необов'язково збігається з позицією авторів.

Адреса редакційної колегії:

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник,
вул. Іоанно-Предтечинська, 2, м. Кам'янець-Подільський, 32300

ISBN 978-966-2771-76-3

125

років

Кам'янець - Подільський
державний історичний
музей - заповідник

1890 - 2015

www.muzeum.in.ua

Зміст

Секція 1. Давня археологія України

1. Ільків М. Хотинський скарб бронзових предметів латенської доби	6
2. Мезенцева І. Комплекс озброєння скіфського часу з розкопок В.В. Хвойки Пастирського городища (по матеріалах експозиції НМІУ)	11
3. Могилов О. Рослинні мотиви в вуздовому уборі скіфського часу	14
4. Якубенко О. Антропоморфна пластика з пізньотрипільських поселень у с. Жванець.....	22
5. Захар'єв В. Рідкісні трипільські артефакти з околиць м. Городок на Хмельниччині.....	32
6. Русий І. Дослідження нової пам'ятки черняхівської культури порубіжжя Південно-Західної Волині і Північно-Східного Поділля	35
7. Старенький І. Трипільські пам'ятки на території Кам'янця-Подільського	47
8. Ткачук Т. Контактна зона локальних груп трипільської культури етапів В II і С I на Поділлі	52
9. Трембіцький А. Трипільське поселення у селі Круті Броди Ярмолинецького району	58

Секція 2. Середньовічна археологія України

1. Терський С. Кочівники Північного Причорномор'я та формування спорядження слов'янської кінноти у VI-XI ст. (за археологічними даними)	64
2. Фіголь А. Металопластика Давнього Галича	70
3. Баюк В. Луцький замок у світлі археології	74
4. Білас Н., Конопля В. Ранньослов'янські пам'ятки Білосточчя	78
5. Вовкодав С., Юрченко О. Пам'ятки першої половини I тис. н.е. в околицях с. Лецьки на Переяславщині.....	85
6. Дідух Л. Давньоруські хрести-тільники з Княжої Гори (на матеріалах НМІУ)	95
7. Овчинников Ю. Давньокиївські укріплення IX-XIII століття.....	105
8. Пивоваров С., Калініченко В. Бронзобійні наконечники стріл з Рухотина (уроч. Корнешти)	109
9. Прохненко І. Кахляна піч 4 Королівського замку Нялаб	117
10. Прядко О. Давньоруське городище Піщане на р. Супій	124
11. Пшеничний Ю. Городище Медунова гора біля с. Мирогоща і пов'язаний з ним мікрорегіон в слов'яно-руський час	129
12. Панишко С. Місце Арматнівського городища у класифікації укріплень П.О. Раппопорта.....	138
13. Стрельник О. Гривна «радимичського» типу (XI ст.) в експозиції Національного музею історії України.....	143
14. Федоришин М. Булава «клевець» чи булава «гачок»	147
15. Ясниська Л. Давньоруські старожитності округи літописного Городця Остерського в дослідженнях XIX – початку XX ст.	151

Секція 3. Історія та розвиток фортифікації з найдавніших часів до XVIII ст.

1. Бондар О. Муровані оборонні комплекси на території Чернігово-Сіверщини у XVII-XVIII ст.....	156
2. Вінюкова В. Роль оборонних церков в захисній системі Кам'янця-Подільського XVI- XVII ст.....	163
3. Ганусевич Н. Підземні переходи міста - один із елементів фортифікації Збаразького замку.....	164
4. Дзісяк Я. «Мирний час» фортифікацій південно-західного Надзбруччя: XVIII – поч. XX ст.	170
5. Морикіт Б. Європейський досвід приватної власності на історичні замки. Юридичний та культурологічний аспекти	176
6. Осадчий Є. Замок Бачівськ.....	179
7. Пеляшенко К. Особливості фортифікації Циркунівського городища.....	183
8. Підставка Р. До питання спорудження замкового палацу Язловця: іконографічна ретроспектива	188

9. Федунків З. Рожнятівський замок: історія та архітектурно-планувальна характеристика в світлі відомих і нововиявлених джерел	193
10. Олійник Т. Еще раз к вопросу о методике описания античных каменных кладок Северного Причерноморья – в связи с некоторыми проблемами реконструкции ископаемых строительных остатков	200
11. Нестерова Т. Новые исследования архитектуры Сорокской крепости, замка XIV века.....	210

Секція 4. Еволюція фортифікації XIX-XX ст.

1. Зимницький П. Ткачов А. Артилерійські довготривалі вогневі споруди лінії Арпада.....	219
2. Федорів Т. Чортківський замок та палац у контексті створення та діяльності Фундації ім. Ієроніма Садовського	222
3. Ющенко М. Печерні Сховища Миколаївського тет-де-пону.....	226
4. Каленська А. Каленська А. Линия Молотва: Струмиловский Ур № 4.....	230

Секція 5. Пам'ятки військового зодчества сьогодні. Проблеми збереження, реставрації та музеєфікації фортифікаційних споруд

1. Верхотурова М. Огляд колекції гаківниць Львівського історичного музею	234
2. Жукова О. Створення ансамблевих музеїв на основі фортифікаційних споруд в Україні як метод їх музеєфікації	239
3. Захар'єв В. Семенчук С. Археолог і фортифікатор Олексій Глушок (1985-2008): здобутки і нездійснені задуми (до 30-річчя з дня народження)	244
4. Парацій В. Замки Тернопілля через дослідницьку та популяризаційну інтерпретацію А. Чоловського	250
5. Петрик Н. Пам'ятки озброєння у фондах Музею Наукового Товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові.....	259
6. Стрельник М. Використання матеріалів новітніх досліджень (2005 – 2011 рр.) території Десятинної церкви у виставковій роботі Національного музею історії України	264

Секція 6. Історіографія археологічних та архітектурно-фортифікаційних досліджень

1. Біляєва С. Фіалко О. Історія археологічних досліджень Білгород-Дністровської фортеці	269
2. Креховський І. Археологічні дослідження Галицького замку. Минуле і сьогодення	275
3. Кибалюк М. Українське Поділля. До витоків історії краю.....	279
4. Кукса Н. Руїни підмурків Кам'яної споруди замку Хмельницьких у Суботові: минуле, реалії, перспективи.....	284
5. Сорокіна С., Завальна О., Радієвська Т. Діяльність Музею до- і ранньої історії в Києві у 1942-1943 рр. (за матеріалами НМІУ).....	288
6. Ситий Ю. Дослідження укріплень на Черніговщині	295
7. Трембіцький А. Археологічна Рекогносцировка Костя Кржемінського по берегах річки Жванчик у 1929 р.	300

Секція 7. Нумізматичні матеріали в історії Правобережної України

1. Дашко О. Монети Сигізмунда II Августа (1544-1572) в експозиції «Історія грошей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника	306
2. Карбовська Ж. Срібні монети скарбу XV ст. із с. Гуменці – в експозиції «Історія грошей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника	310
3. Савіцька Н. Нумізматична спадщина Ю.Сіцінського в експозиції «Історія грошового обігу на Поділлі». Арабський дирхем IX-X ст.	313
4. Бакалець О. Шапринський В. Лесько О. Скарби західноєвропейських монет другої половини XVI – першої половини XVII ст. з с. Яромерки Городоцького району Хмельницької області	318
5. Ляшко Ю. Жіноча краса доби козаччини	322

Секція 1. Давня археологія України

Микола Ільків

кандидат історичних наук,
директор Чернівецької філії «ОАСУ»
Інституту археології НАН України
м. Чернівці

ХОТИНСЬКИЙ СКАРБ БРОНЗОВИХ ПРЕДМЕТІВ ЛАТЕНСЬКОЇ ДОБИ

У 2015 р. західніше м. Хотин на правобережжі Середнього Дністра виявлено скарб бронзових виробів латенського часу. До його складу входили 24 цілих і фрагментованих предметів: уламки казана, металеві стержні, деталі пояса, бронзові бляхи загальною вагою близько 2,8 кг. Попередньо в комплексі виділено скіфський і кельтський елементи й датовано його в межах III-II ст. до н.е.

Ключові слова: скарб, казан, пояс-ланцюг, злитки металу, Середнє Подністров'я, скіфи, кельти, елліністична доба.

Доба раннього заліза у Середньому Подністров'ї представлена пам'ятками західноподільської групи скіфського часу та лукашівської культури. Їх старожитності вивчаються більше століття, що дозволило сформувати значну джерельну базу. Проте багато питань продовжують залишатися нез'ясованими та дискусійними. Це стосується, приміром, значного хронологічного розриву між датуванням двох спільнот, оскільки пам'ятки західноподільської групи традиційно датують не пізніше початку V ст. до н.е. [19, с. 422-423; 1, с. 306, рис. 155], а лукашівської – не раніше кінця III ст. до н.е. [18, с. 90-93], що породжує «білу пляму» в минулому регіону. Актуальною залишається проблематика германських, гето-фракійських, кельтських впливів, а також ймовірного зв'язку певних археологічних об'єктів з конкретними історичними подіями та процесами.

Новий комплекс доби раннього заліза – умовно скарб – виявлено навесні 2015 р. за 4 км західніше м. Хотин Чернівецької обл. у лісі, що знаходиться по лівому березі р. Варниця – малої правої притоки р. Дністер.

До складу скарбу входить 24 цілих і фрагментованих предметів (43 одиниці): уламки казана, литі й проковані металеві стержні, деталі поясної гарнітури, орнаментована бляшана накладка та різана бронзова бляшка із залізними заклепками. Загальна вага знахідок дорівнює близько 2,8 кг.

Фрагменти литого бронзового казана представлені 8 одиницями, 6 із яких сідають по лінії розлому, формуючи 2 частини (рис. 1, 1-4). Очевидно, що всі шматки належали до однієї посудини, яка характеризується потовщеними, горизонтально відігнутими назовні вінцями шириною 0,9-1,3 см. Товщина бокових стінок нерівномірна, переважно збільшується від 0,2 см у нижній частині до 0,4-0,5 см під вінцями. На двох фрагментах вінець присутні округлі у перетині основи від вертикальних вушок-ручок (рис. 1, 1, 2). Під однією з них на боковинці тулуба – сліди ремонту у вигляді двох латок ззовні та зсередини розмірами, відповідно, 6,6×5,9 см і 6,8×6,3 см і товщиною до 0,5 см (рис. 1, 1). Вага фрагментів казана дорівнює 593,6 г (17,8+66,8+69,6+70,9+73,9+76,0+80,1+138,5 г).

Шматки посудини містять сліди навмисного подрібнення шляхом деформації та ударів твердим предметом, через що визначити діаметр вінця складно. Попри фрагментарність виробу є підстави ідентифікувати його як литий казан з округлим тулубом, ледь розширеними вінцями, двома (?) вертикальними ручками та, скоріш за все, ніжкою-піддоном.

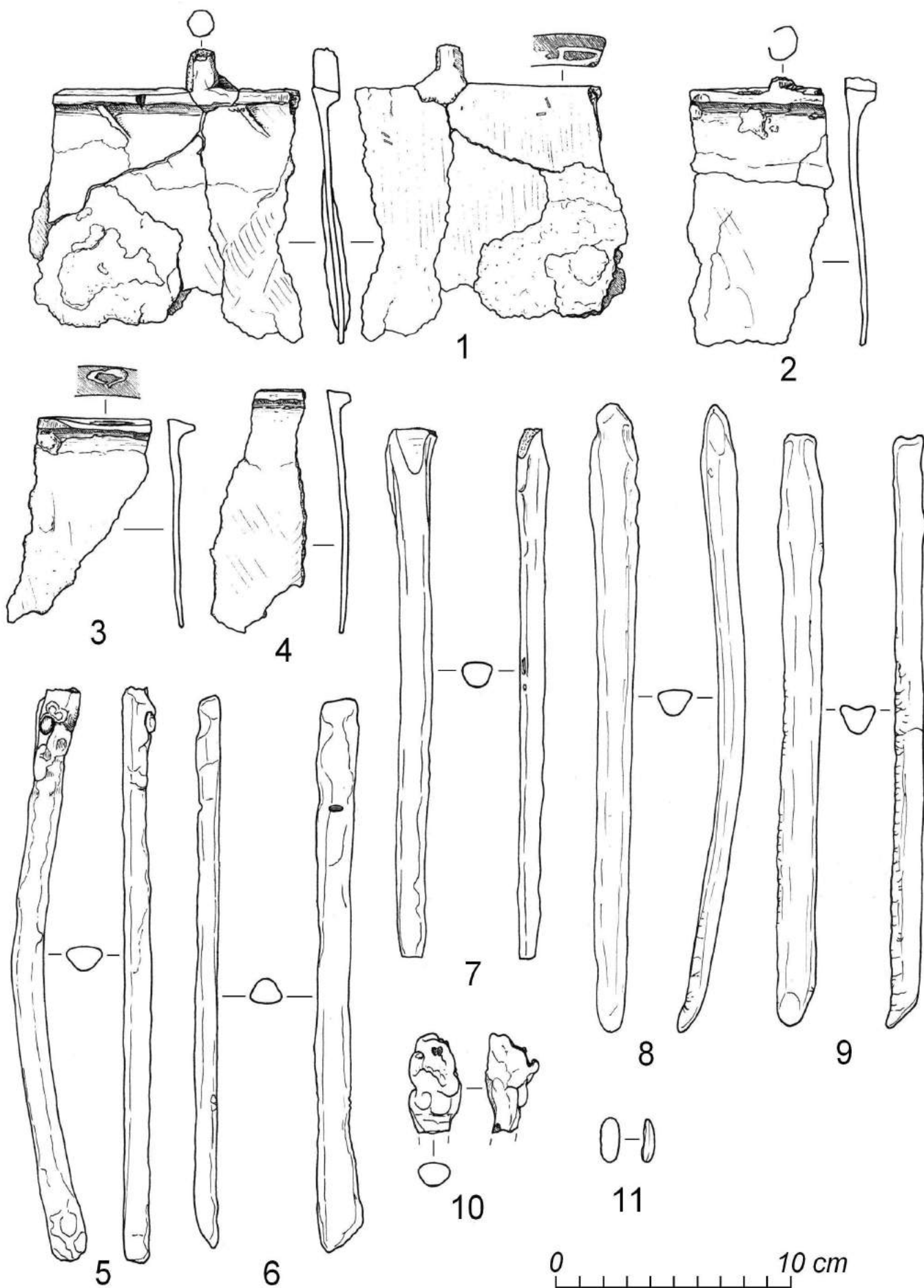

Рис. 1. Бронзові речі з Хотинського скарбу

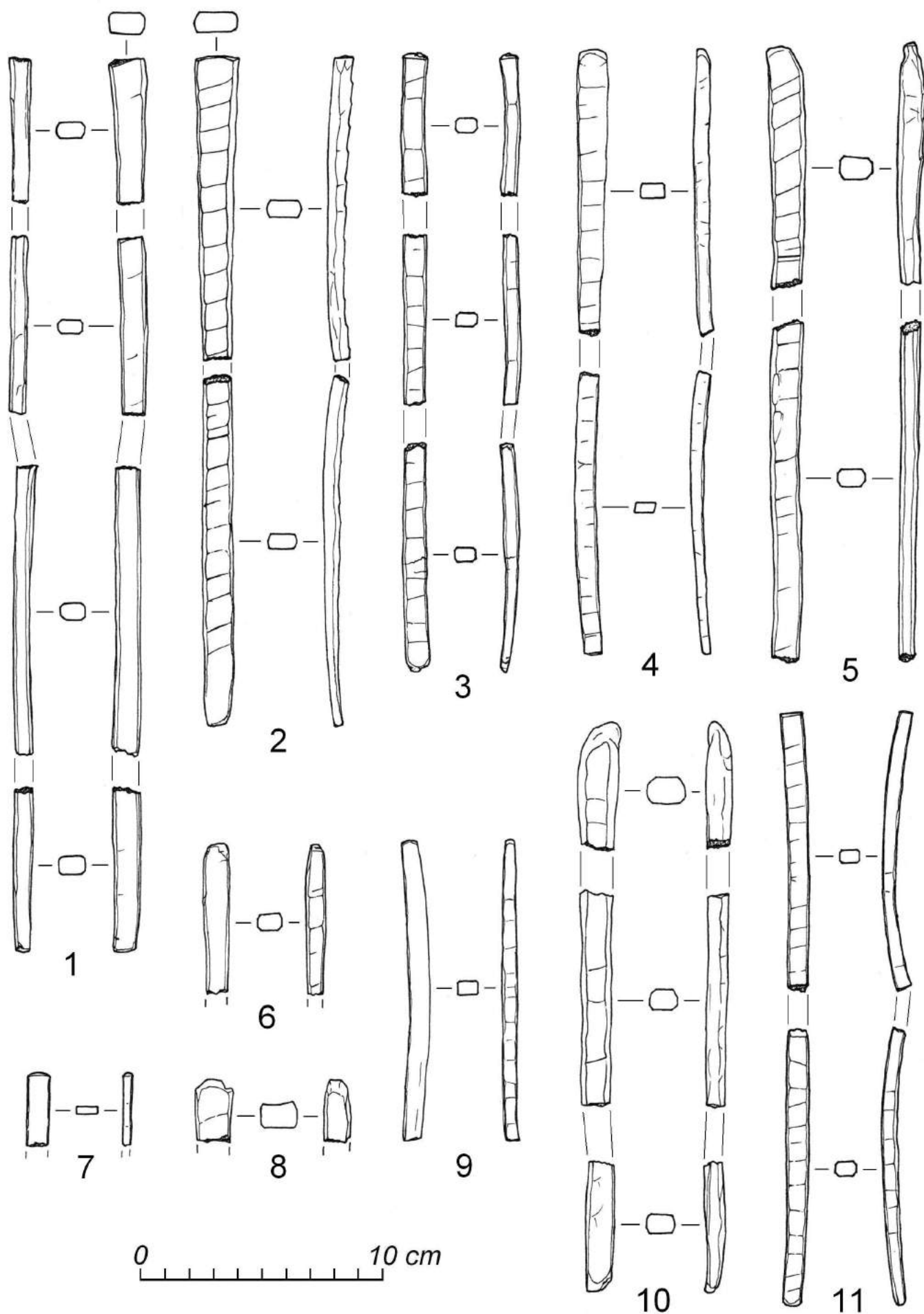

Рис. 2. Бронзові речі з Хотинського скарбу (продовження).

За цими формальними ознаками дана знахідка загалом характерна для старожитностей скіфо-сарматського часу на півдні Східної Європи [4; 5], а з огляду на супровідний контекст й історико-культурну ситуацію в регіоні зі значною долею умовності може бути віднесена до скіфських казанів групи С за О. Ромашко [17, с. 46] і попередньо датована IV-III ст. до н.е.

Одними із найближчих екземплярів територіально й, можливо, морфологічно є 2 випадкові поодинокі знахідки з околиць с. Валя Кузьміна на Буковині.

Найчисельнішу категорію предметів зі скарбу складають видовжені злитки. П'ять із них позбавлені вторинної обробки. Вони прямі чи дещо вигнуті у горизонтальній або вертикальній площині (рис. 1, 5-9). Стержні відливалися у відкритій односторонній формі чи, більш ймовірно, відповідних заглибленнях у ґрунті, через що мають характерний D-подібний профіль. Один із кінців стержнів, де вливався розплавлений метал, потовщений, а на зовнішній поверхні злитків помітні характерні хвилячки, які утворилися при розтіканні металу. Цікаво, що на внутрішній випуклій площині злитків у різній мірі проглядаються відбитки тканини, підстеленої, ймовірно, у заглиблення для посилення термоізоляції і, відповідно, покращення розтікання металу. В одного із стержнів зі слідом кування відламаний товстіший кінець, ще один – презентований зламаною потовщеною частиною (рис. 1, 7, 10). Довжина злитків становить у межах 21,1-25,1 см; профіль стержня – $2,0 \times 1,5$ - $1,2 \times 0,8$ см; вага, відповідно, – 183,9-282,8 г.

Друга група стержнів у різній мірі грубо прокована з одного боку, через що вони стали більш тонкі та витягнуті, їх профіль наблизився до прямокутного із гранчастими кутами, а місцями з'явилися тріщини (рис. 2). Кожен із злитків розламаний на 2-4 частини довжиною в межах 2,6-14,6 см та вагою 7,8-106,1 г. З поміж фрагментів реконструюється 6 стержнів завдовжки 22,1-31,9 см (рис. 2, 1-4, 10-11). Вагові показники наступні: 94,4 г; 99,8 г; 101,4 г; 184,9 г; 191,4 г; 229,3 г.

Можливо, металеві стержні відображають процес переробки литого казана у заготовки-напівфабрикати чи, більш ймовірно, товарні злитки, відомі у регіоні ще з пізньобронзової доби [9, с. 79]. Перевірити подібне припущення дозволить спектральне вивчення металу знахідок.

Двома виробами представлені деталі поясної гарнітури. Перший з них – бронзове кільце, розламане на 3 частини, яке мало діаметр 2,4 см при діаметрі стержня 0,35-0,40 см. На внутрішній поверхні присутні сліди зношування (рис. 3, 2).

Другий елемент – вісімкоподібна секція зі щитком посередині (рис. 3, 1). Одна площина щитка гладка, ледь випукла, із заглибленою рамкою по периметру; друга площина – зі скошеним шестикутним заглибленням. Ще дві вертикальні лінії присутні на кулястих петлях. Розміри секції дорівнюють

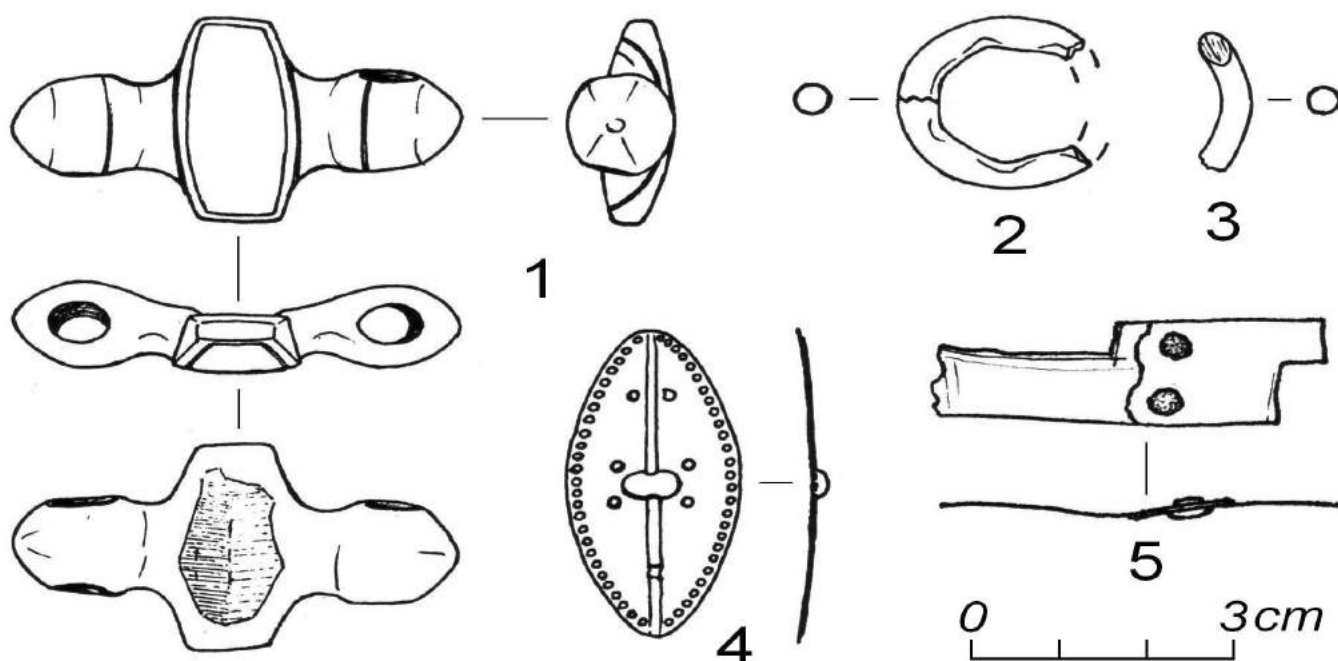

Рис. 3. Бронзові речі з Хотинського скарбу (закінчення).

5,2×2,9×1,3 см; діаметр отворів – 0,7 см; вага – 15,5 г.

Кругле кільце та вісімкоподібна секція є елементами бронзового поясного ланцюга – виробу, характерного для старожитностей кельтів. Морфологічно близький екземпляр відомий з поселення латенської культури Галіш-Ловачка на Закарпатті, віднесений до першого типу жіночих поясів за схемою Я. Філіпа й датований II ст. до н.е. (етап C_{1b}) [3, с. 123-125, табл. VII, 1; 18, с. 81, рис. 3, 18; 7, с. 33]. Окремі секції останнього прикрашені на щитках червоною емаллю. З цієї ж пам'ятки відомі ливарні формочки для продукування таких поясів-ланцюгів [3, с. 108-110, табл. III]. Схожі пояси походять з Малокопанського комплексу, де об'єднані В. Котигорошком в тип III, датований другою половиною II – першою половиною I ст. до н.е. [11, с. 41, 63, рис. 63, 1, 3; 64, 1, 3-15]. Подібна до хотинського екземпляру ланка пояса-ланцюга походить з могильника Noliare (пох. 218) у Словаччині [23, s. 142, 186, tab. XXXIV, 1]. Загалом подібні пояси хронологічно вписуються в III – II ст. до н.е. [22, с. 49, 65, 73, рис. 11, 36; 19, 11].

Орнаментована бляшана накладка зі скарбу листоподібної форми прикрашена по периметру пуансонним орнаментом, має повздовжній валик з перехватом посередині, а також три отвори для кріплення (рис. 3, 4). Довжина виробу становить 4,4 см; ширина – 2,0 см; товщина бляхи – 0,03 см; вага – 1,1 г. Форма та орнаментика накладки відображають, ймовірно, кельтський щит-туреос: повздовжнє ребро з поперечним умбоном посередині, 4 кріплення останнього по діагоналі. Схожі кріплення умбонів відомі, наприклад, з епонімного Ла Тена [22, с. 72, рис. 18, 3, 5].

Друга бронзова бляха має неправильну форму і різані краї та скріплена з двох пластин двома залізними заклепками (рис. 3, 5). Розміри знахідки – 4,5×1,5 см; товщина – 0,05 см; вага – 3,7 г.

З огляду на хронологію знахідок, головним чином литого казана й деталей пояса, скарб попередньо можна датувати в межах III – II ст. до н.е.

В етнокультурному відношенні простежуються, відповідно, скіфський (казан) і кельтський (пояс, бляха-щиток) елементи, що дозволяє вкотре порушувати питання про скіфо-кельтські контакти та кельтські впливи загалом. Речі зі скарбу розширюють перелік та асортимент латенських речей східніше Карпат, а також засвідчують місцеву металообробку передримського часу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бандрівський М. Культурно-історичні процеси на Прикарпатті і Західному Поділлі в пізній період епохи бронзи – на початку доби раннього заліза. – Львів, 2014. – 574 с.
2. Бандрівський М., Йосипишин Я. Кельти на Заході України // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1996. – Вип. 9. – С. 8-16.
3. Бідзіля В.І. Поселення Галіш-Ловачка (За матеріалами розкопок Т. Легоцького) // Археологія. – 1964. – Т. XVII. – С. 92-143.
4. Боковенко Н.А. Типология бронзовых котлов сарматского времени в Восточной Европе // СА. – 1977. – № 4. – С. 228-235.
5. Боковенко Н.А. Этюд о скифских бронзовых котлах Северного Причерноморья // Клейн Л.С. Археологическая типология. – Л., 1991. – С. 256-263.
6. Геродот. Історії в дев'яти книгах. – К.: Наукова думка, 1993. – 571 с.
7. Еременко В.Е. «Кельтская вуаль» и зарубинецкая культура. – СПб., 1997. – 232 с.
8. Зайцев Ю.П. Вотивные клады Северо-Западного Причерноморья III-I вв. до н.э. Хронология и культурная принадлежность // Древнее Причерноморье. – Одесса, 2008. – Вып. VIII. – С. 146-152.
9. Ільків М. Скарб бронзових виробів із Чернівців // Археологічні студії. – Київ-Чернівці, 2014. – Вип. 5. – С. 67-92.
10. Козак Д.Н. Особливості етнічної історії східнокарпатського регіону в латенський час і в перших століттях нашої ери // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Львів, 1999. – Т. I: Археологія та антропологія. – С. 163-226.
11. Котигорошко В. Ритуальний центр Малокопанського городища // Карпатика. – Ужгород, 2014. – Вип. 43. – С. 14-159.
12. Крушельницькая Л.И. Латенская культура // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). – К.: Наукова думка, 1990. – С. 167-173.

-
13. Мачинский Д.А. Кельты на землях у востоку от Карпат // АСГЭ. – 1973. – Вып. 15. – С. 52-64.
 14. Ольговский С.Я. Метал скифских казанів // Vita antique. – 2003. – № 5-6. – С. 113-120.
 15. Пачкова С.П. Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Восточной Европы. – К., 2006. – 372 с.
 16. Пивоваров С. Нумізматичні пам'ятки Буковини. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 248 с.
 17. Ромашко О. Скифський казан з фондів Дніпропетровського національного історичного музею імені Д.І. Яворницького // Одиссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. – Одеса, 2012. – Вип. IV. – С. 45-47.
 18. Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. – первой половине I тысячелетия н.э. / Археология СССР (т. 14). – М.: Наука, 1993. – С. 67-84.
 19. Смирнова Г.И. Состояние изучения Западно-Подольской группы памятников раннескифского времени в Лесостепной Скифии в конце XX века // Kimmerowie. Scytowie. Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego. – Krakow, 2004. – С. 409-429.
 20. Трейстер М.Ю. Кельти у Північному Причорномор'ї // Археологія. – 1992. – № 2. – С. 37-50.
 21. Филипчук М. Рятівні археологічні розкопки на городищі с. Підгородище Перемишлянського р-ну Львівської обл. // Вісник Інституту археології. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 113-136.
 22. Щукин М.Б. На рубеже эр. – СПб.: Фарн, 1994. – 324 с.
 23. Benadik B., Vlcek E., Ambros C. Keltske pohrebiska na juhozapadnom Slovensku. – Bratislava, 1957. – 312 s.
 24. Die Kelten in Baden-Wurttemberg. – Stuttgart: Theiss, 1981. – 536 s.

Список скорочень

АСГЭ – Археологический сборник Государственного Эрмитажа. Ленинград

СА – Советская археология. Москва

Ірина Мезенцева

Старший науковий співробітник відділу

«Найдавнішої історії»

Національного музею історії України

м. Київ

КОМПЛЕКС ОЗБРОННЯ СКІФСЬКОГО ЧАСУ З РОЗКОПОК В.В. ХВОЙКИ ПАСТИРСЬКОГО ГОРОДИЩА (ПО МАТЕРІАЛАХ ЕКСПОЗИЦІЇ НМІУ)

В статті розглянуті дослідження В.В.Хвойки в період 1898 – 1901 рр., під час розкопок найвідомішої пам'ятки лісостепу України – Пастирського городища. Особливу увагу в статті приділено комплексу озброєння скифського часу. Показано, що ці знахідки поповнили колекцію Б.І. Ханенка, який у 1905-1906 рр. передав зібраний різноманітний археологічний матеріал до збірки Київського художньо-промислового і наукового музею, від якого бере початок Національний музей історії України.

Ключові слова: Пастирське, кургани, панцир, сокира, шолом, чаша.

В колекції Національного музею історії України зберігається велика кількість чудових речей із зібрання родини В.М. та Б.І.Ханенків. Одними з найцікавіших є знахідки з розкопок найвідомішої пам'ятки лісостепу України – Пастирського городища, вперше відкритого Хвойкою В.В. у 1898 та 1901 рр. біля с. Пастирське Черкаської обл. Фінансував розкопки Б.І. Ханенко (це городище було розташоване на території його маєтку). А також надавав кошти тесть Б.І. Ханенка – М. Терещенко [5, с.123].

Влітку 1898р. В.В. Хвойка описав та зробив обміри цього городища, яке знаходилось за